

تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان

نویسندگان: صفورا شکوهی^۱، پریسا اصغرزاده طالبی^۲

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۱

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۵

چکیده

فضای مجازی- اینترنت- نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است. تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی فضای مجازی به عنوان یک پدیده نوین در اجتماعات انسانی همواره در حال گسترش است. فضای مجازی موقعیتی است که نگهداری و نقل و انتقال اطلاعات بسیار ارزان و ساده انجام می‌شود؛ از این جهت برای فضای تربیتی و اخلاقی جامعه، هم تهدید محسوب می‌شود و هم به نوعی فرصت به شمار می‌رود. در این فضای چالشی باید برای تبدیل تهدید به فرصت یا برای کاهش تهدیدها در مقابل فرصت‌ها- فعالانه- وارد عرصه تولید و انتقال اطلاعات شد.

در عصر حاضر که فضای مجازی جهان را به دهکده‌ای کوچک مبدل کرده است و مردم جهان را از قسمت‌های مختلف با فرهنگ‌ها و باورهای متفاوت، به همدیگر مرتبط می‌کند، مباحث تربیتی فرزندان با چالش‌هایی روبه‌رو شده است. در مقابل یکی از ابزارهای کارآمد به منظور حفظ و احیای اعتقادات و تربیت اسلامی، فضای مجازی است.

هدف از انجام این پژوهش بررسی ابعاد و ظرفیت‌های موجود در فضای مجازی در جهت تربیت فرزندان بوده است. این تحقیق با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی در صدد بررسی و تبیین ابعاد گوناگون فضای مجازی و تربیت از حوزه تربیت اسلامی به مفهوم‌سازی تربیت در فضای مجازی و نقش آن به عنوان ابزاری مهم در جوامع امروزی پرداخته است.

---

۱. کارشناس علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان و آموزگار مقطع ابتدایی،

s.shokohi96@gmail.com

۲. کارشناس دبیری فیزیک دانشگاه فرهنگیان و دبیر آموزش متوسطه،

parisa.asgharzade73@gmail.com

نتایج پژوهش نشان می‌دهد فضای مجازی دارای ظرفیت‌های بالقوه فراوانی است که در صورت فراهم بودن شرایط و ایجاد آن اثرات قابل توجهی در شکل‌گیری شخصیت افراد به خصوص کودکان خواهد داشت و به خوبی می‌توان در جهت دستیابی به اهداف والای دینی از آن استفاده کرد.

واژگان کلیدی: تربیت، تربیت دینی، کودکان، فضای مجازی

مقدمه

یکی از مهمترین تغییرات جهان معاصر که بنیان تغییرات آینده جهان را می‌سازد، شکل‌گیری فضای جدید در عصر حاضر با عنوان فضای مجازی^۱ است. همانطور که از عنوان مشخص است، فضای مجازی نوع دومی از ارتباطات است که بدون حضور فیزیکی و قرار گرفتن در کنار هم بوجود می‌آید. جهان واقعی با خصایصی مانند جغرافیا داشتن، دارای نظام سیاسی خاص بودن، محبوس بودن و طبیعی بودن شکل می‌گیرد؛ در حالی که جهان مجازی در مقابل با خصیصه‌هایی همچون بی‌مکانی، فرازمان بودن، تکثیر داشتن و قابل دسترس بودن همزمان تعریف می‌شود. از نظر عاملی، مهمترین تغییری که با ظهور فضای مجازی و در پرتو آن- شکل‌گیری جهان مجازی- به وجود آورده است، تغییر در روابط انسانی است. با توجه به اهمیت ارتباطات و حضور در اجتماع، با شکل‌گیری فضای مجازی و تغییرات به وجود آمده- در این تحقیق- ابتدا تعریفی جامع از فضای مجازی ارائه شده و در ادامه به نقش فضای مجازی در تربیت کودکان پرداخته می‌شود.

مفهوم‌شناسی فضای مجازی

فضای مجازی فضایی است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد؛ این واژه در دهه ۱۹۸۰ میلادی وارد ادبیات علمی- تخیلی شد و شاغلان در زمینه کامپیوتر و علاقمندان- به سرعت- آن را به کار بردند تا اینکه در دهه ۱۹۹۰ میلادی رایج شد.

تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان / ۱۳

در این دوره استفاده از اینترنت، شبکه و مخابرات دیجیتال- سریعاً- در حال رشد بود و لفظ فضای مجازی توانست بسیاری از ایده‌ها و پدیده‌های نوظهور را نمایندگی کند.

فضای مجازی برای نخستین بار توسط ویلیام گیسون^۱- نویسنده کانادایی رمان‌های علمی و تخیلی- در سال ۱۹۸۲ میلادی مورد استفاده قرار گرفت. فضای مجازی برای گیسون فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه‌هایی پدید آمده است که تمامی انسان‌ها، ماشین‌ها و منابع اطلاعاتی در جهان را به هم متصل کرده است. این معنا به صورت تقریبی مشابه معنایی است که امروزه از کاربرد لفظ فضای مجازی در نظر گرفته می‌شود.

در تعریفی دیگر فضای مجازی توصیفی برای تمام انواع منابع اطلاعاتی موجود شده از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به کار می‌رود.

با توجه به این تعاریف، نکته مهم این است که این فضا محیط الکترونیکی یا محیط شبکه‌ای از کامپیوترها است که با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری سعی می‌کند اشیا و واقعیت‌های سه بعدی جهان واقعی را مشابه‌سازی کند.

مفهوم‌شناسی تربیت

تربیت به مجموع روش‌ها و برنامه‌هایی اطلاق می‌شود که در برخورد با افراد در زمینه‌های مختلف استفاده می‌شود.

تربیت افراد- به خصوص کودکان- با توجه به تغییرات سریع جهان و تحولات مهمی همچون شکل‌گیری فضای مجازی با مسائل متعددی روبه‌رو است.

با توجه به اهمیت تربیت کودکان و تأثیرات به‌سزایی که در شکل‌گیری شخصیت آنان در بزرگسالی دارد، توجه و التزام بر تربیت مناسب- بیش از پیش- دارای اولویت است.

---

1. William Gibson

مدت زیادی است که در غرب تحقیقات دامنه‌دار و عمیقی پیرامون روانشناسی تربیت کودک انجام می‌شود و به نتایج چشمگیری دست یافته است؛ البته هیچ‌گاه نمی‌توان به دیده اطمینان به آن نگاه کرد اما مهمترین این محققان عبارت‌اند از: ژان پیاژه^۱، اسکینر^۲، باندورا^۳، کلارک هال^۴ و اریکسون^۵ که هر کدام از دیدگاه خاص خود دنیای کودکی را مورد بررسی قرار داده- نتایج به دست آمده در سایه انجام آزمایش‌های متمادی طی سالیان دراز و استفاده از فناوری است؛ اما به طور قطع نمی‌توان به نتایج به دست آمده در خصوص نحوه تربیت، تغذیه، رشد، عادت‌ها و رفتارهای کودکان اعتماد کرد؛ چرا که میان نظریات پژوهشگران، تفاوت و تقابل بسیاری وجود دارد.

ارتباط اسلام و تربیت دینی کودکان

با توجه به اعتقاد به دین مبین اسلام و شریعت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و مطالعه نحوه تربیت و برخورد ایشان با کودکان، صدها سال پیش که هیچ‌یک از امکانات پژوهشی عصر حاضر وجود نداشته است، حضرت در گفتار و رفتار خود، چه زیبا و شایسته با کودکان برخورد می‌کردند؛ برخوردهایی که امروزه دانشمندان غربی در ژرفای آن در مانده‌اند به طور کلی، دین اسلام به تربیت کودکان توجه خاصی داشته و در این خصوص آیات، احادیث و داستان‌های زیادی جهت راهنمایی و هدایت افراد ارائه کرده است. در کلامی ساده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین نقل شده است:

«اَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَكُمْ»؛^۶ فرزندانان را گرامی بدارید و با آداب و روش پسندیده با آنان رفتار کنید.

1. Jean Piaget
2. Burrhus Frederic Skinner
3. Albert Bandura
4. Clark Leonard Hull
5. Erik Erikson

با اندکی تأمل در این کلام مبارک، حاصل می‌شود که روش پسندیده دارای اهمیت و ارزش فراوانی است و از این نظر دین اسلام رهنمودهای فراوانی ارائه کرده است تا والدین در تربیت کودکان خود دچار خطا نشوند و در مسیر حرکت دین اسلام گام بردارند.

در روایات فراوانی نقل شده است که آغاز تعلیم و تربیت کودک در هفت سالگی آغاز می‌شود. در همین رابطه امام علی علیه السلام می‌فرمایند:

کودک هفت سال آزاد است و هفت سال مورد ادب و توجه و هفت سال دیگر مورد خدمت و یاور است.^۱

در حدیث دیگری نیز امام صادق علیه السلام می‌فرمایند:

کودک هفت سال بازی می‌کند و هفت سال خواندن و نوشتن می‌آموزد و هفت سال حلال و حرام را یاد می‌گیرد.^۲

با توجه به این دسته احادیث در فرهنگ اسلام، کودک در هفت سال اول زندگی خود مشغول بازی و سرگرمی است و از نظر فراگیری علوم مختلف آزاد است و نیازی به سخت‌گیری از سوی والدین نیست. در هفت سال دوم کودک آمادگی و شرایط لازم برای آموزش و یادگیری آداب اسلامی و معلومات دیگر را پیدا می‌کند و در هفت سال سوم نیز وارد مرحله نوجوانی شده و تا حد زیادی شخصیت خود را شکل می‌دهد؛ لذا هفت سال دوم مورد توجه بیشتری از سوی عالمان دین است. بنابراین، مهمترین دوره‌ای که نقشی اساسی در تربیت مناسب کودک دارد، سنین ۷ تا ۱۲ سالگی است که لازم است خانواده، تلاش خود را برای تربیت و پرورش هرچه بهتر کودک- در این دوره- بکار گیرد.

---

۱. مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۳: ۶۵.

۲. کلینی، ۱۳۸۸، ج ۶: ۴۷-۴۶.

در همه جوامع انسانی این دوره مورد توجه خاص از سوی افراد و بزرگان هر جامعه است و پژوهش‌های فراوانی جهت رهنورد والدین از سوی مراکز مختلف علمی، آموزشی و دینی ارائه می‌شود. روانشناسان مختلفی نیز تحقیقات متعددی در این راستا انجام داده و کماکان در حال انجام هستند. در جامعه ایران و فرهنگ اسلامی- ایرانی نیز این مسئله حایض اهمیت فراوان است و منابع خوبی در خصوص چگونگی تربیت مناسب کودک تدوین شده است.

بر این اساس، همه اقدامات انجام شده در کنار یگدیگر و بصورت مناسب می‌تواند نسلی امیدبخش و مقتدر برای آینده کشور به وجود آورد؛ اما همانطور که در قسمت‌های قبل بیان شد، با شکل‌گیری فضای مجازی و روند رو به رشد آن، تربیت کودکان بی‌تأثیر از این فضا نبوده و در این مسیر آثار خاص خود را بر فرایند رشد و تربیت کودکان به جای خواهد گذاشت.

با توجه به اهمیت موضوع و نقش کلیدی کودکان در آینده‌سازی کشور، لازم است تمامی مسئولان و تصمیم‌سازان کشور از فضای مجازی و محتوای آن آگاهی کامل داشته باشند و بتوانند این فرایند را به طور مناسب کنترل کنند؛ چه اینکه فضای مجازی فضای دو سویه و دو قطبی است که می‌تواند آثار مثبت و منفی خود را به افراد منتقل کند. آنچه مهم است اینکه از این رهگذر بتوان از عناصر مثبت و مفید آن استفاده نمود و از امکانات فضای مجازی در جهت تربیت و پرورش هر چه بهتر کودکان بهره گرفت. در غیر این صورت و با غفلت و نا آگاهی، همین فضای مجازی می‌تواند تبدیل به عنصری مخرب و یک عامل خطرناک در راه رسیدن به تربیت مطلوب باشد.

طبق تحقیقات متعددی که در سال‌های اخیر در این زمینه صورت گرفته است، نتایج به دست آمده نگران‌کننده بوده و آثار منفی زیادی بر افراد جامعه به خصوص کودکان و نوجوانان داشته است.

در یکی از این تحقیقات که (پاداشیان فرد) بر روی خانواده‌های شهر ارومیه انجام داده است، نشان می‌دهد فضای مجازی در تربیت دینی خانواده‌ها تأثیرات منفی زیادی داشته و والدینی که به اعتقادات مذهبی - بیشتر - پایبند باشند، فرزندان بهتری تربیت خواهند کرد.^۱

فرهنگ استفاده از فضای مجازی

فرهنگ؛ مجموعه‌ای از ارزش‌ها و باورهای یک جامعه است که در مورد آداب و رسوم و رفتارهای خاص آن محیط، اطلاق می‌شود. به طبع فرهنگ‌های محیطی با گسترش و پیشرفت امکانات، از محلی به محل دیگر منتقل می‌شود؛ پدیده‌ای که امروزه به وفور یافت می‌شود، تبادل فرهنگ‌های مختلف در نقاط مختلف جهان است. هر جامعه نیز متناسب با سطح فرهنگ خود و قدرتمندی که در مدیریت جامعه دارد، می‌تواند از همین فضای مجازی برای صادرات و انتشار فرهنگ مورد نظر خود در سایر فرهنگ‌ها استفاده کند.

فضای مجازی به گونه‌ای است که قابل دسترس همگان بوده و افراد می‌توانند در دورترین نقاط از یکدیگر به کمک اینترنت و دسترسی به شبکه‌های مختلف و متنوع مجازی و ماهواره‌ای با یکدیگر ارتباط برقرار کنند.

در این گذر، جوامع بزرگتر و پیشرفته‌تر موقعیت را مناسب می‌دانند و با برنامه‌ریزی‌های از قبل انجام شده، سعی در اشنائه فرهنگ خود در سایر جوامع کرده و می‌خواهند فرهنگ خاص خود را جهانی کنند؛ اتفاقی که امروزه به وفور مشاهده می‌شود و جوانان و نوجوانان زیادی به تقلید از فرهنگ غرب روی می‌آورند؛ مسئله‌ای که همراه با آسیب‌های فراوانی برای آنان است.

طبق تحقیقات انجام شده، ۳۵ درصد استفاده کنندگان اینترنت را قشر جوان تشکیل می‌دهد و میانگین صرف شده برای اینترنت، ۵۲ دقیقه در هفته است. از طرف دیگر- به نقل از آمار- مردم ایران رتبه سوم را در استفاده از فضای مجازی کسب کرده‌اند.^۱

آمارهای ارائه شده زنگ خطر را برای جامعه در حال گذر که به سمت توسعه‌یافتگی در حرکت است، به صدا در می‌آورد و لزوم هوشیاری و دقت هرچه بیشتر بر فضای مجازی و مدیریت آن را طلب می‌کند.

برنامه‌ریزی برای ایجاد بسترهای مناسب در برخورد با امکانات و آسیب‌های فضای مجازی از واجبات جامعه است که می‌بایست مورد توجه مسئولان و مدیران ارشد کشور قرار گیرد؛ در این میان نقش دولت و نهادهای فرهنگی بیش از پیش مورد توجه است.

نقش دولت در فرهنگ‌سازی دینی

دولت به عنوان سرپرست و حامی مردم جامعه باید تمامی تلاش خود را بکار گیرد و با مدیریت هرچه بهتر فضای مجازی مراقب آثار و پیامدهای مثبت و منفی استفاده از این محیط مجازی بر روی افراد- به ویژه کودکان- باشد.

کودکان بنا به موقعیت و شرایط سنی و رشدی که دارند، آمادگی پذیرش و یادگیری مطالب مختلف را به خوبی دارا هستند که همین نکته از سوی غربی‌ها و متفکران آنان مورد توجه قرار گرفته است؛ به نحوی که توانسته‌اند با تولید برنامه‌ها و رسانه‌های مختلف و متنوع، فرهنگ خود را در میان کودکان، توزیع کنند.

کودکان با توجه با شرایط روحی- روانی خود آمادگی یادگیری هرگونه محتوا و آموزشی را دارند؛ پس اگر مسئولان جامعه غفلت کنند و متوجه مسئله نباشند، خطرات و آسیب‌های جبران‌ناپذیری کودکان را تهدید می‌کند.

با نگاهی اجمالی به تولیدات صوتی و تصویری جوامع غربی که با توجه به جهانی شدن فضای مجازی به سهولت در دسترس کودکان قرار می‌گیرد، روشن می‌شود که این تولیدات در جهت پیاده‌سازی فرهنگی خاص بر کودکان است که از جمله مهمترین این آسیب‌ها عبارتند از: ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام‌گسیخته در مقابل ساختار خانواده، خیانت، عادی جلوه دادن روابط جنسی نامشروع، ترویج فرهنگ هم‌باشی به جای ازدواج، بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت کودکان، انزوای اجتماعی و فاصله گرفتن از اجتماع و ارتباطات اجتماعی که نیاز امروز جامعه است، تعارض ارزش‌ها و ایجاد حالت شک و تردید در مقابل ارزش‌های دینی و فرهنگ ملی- مذهبی که همگی از آثار و پیامدهای منفی فضای مجازی است که اثرات آن بر روی کودکان با توجه به شرایط خاصی که دارند، چند برابر نسبت به بقیه افراد جامعه است.

متفکران غربی با طراحی بازی‌های مختلف رایانه‌ای که همگی به نوعی به دنبال فرهنگ خشنونت و جنگ و دعوا هستند، کودکان زیادی را سرگرم کرده و از لابه لای همین بازی‌ها شخصیت کودکان شکل می‌گیرد؛ شخصیتی ناآرام و پریشان که آثار مخربی بر روح و روان کودک و نحوه ارتباط او با اطرافیان خود می‌گذارد.

استفاده از گوشی‌های هوشمند و فوق پیشرفته در خانواده‌های ایرانی یکی دیگر از معضلات فرهنگ نامناسب فضای مجازی در عصر حاضر است. طبق یک آمار ارائه شده استفاده از گوشی‌های هوشمند در جامعه افزایش قابل توجهی داشته و بدون آنکه فرهنگ استفاده از آن آموخته شده باشد، از آن استفاده می‌شود و این یعنی - به طور ناخواسته- درگیری با مسائل و مشکلات آنها ایجاد خواهد شد.

شبکه‌های مجازی و برقراری ارتباط با افراد مختلف نیز بدون کسب شناخت افراد و موقعیت‌های پیش رو باعث ورود زود هنگام کودکان به فضای مجازی شده و خطرات زیادی برایشان به همراه دارد.

همین گوشی‌های هوشمند به راحتی به شبکه اینترنت متصل شده و کودکان می‌توانند ساعت‌های طولانی به دور از کنترل خانواده در صفحات مختلف، مطالب متفاوت و گاهی نامناسب را مشاهده کنند.

به طور کلی، اینترنت و شبکه‌های مجازی مملو از تصاویر و فیلم‌هایی که ممکن است متناسب با سن کودک نباشد و کودک به صورت ناخودآگاه ترغیب می‌شود از این صفحات بازدید کند. همه این تصاویر و فیلم‌ها برنامه‌ریزی شده و از سوی متفکران غربی برای القای فرهنگ خودشان به راحتی و سرعت بالا در اختیار کودکان قرار می‌گیرد.

تولید برنامه‌های مخصوص به کودک از جمله انواع کارتون‌ها و انیمیشن، وسایل بازی و اسباب‌بازی متنوع- حتی طراحی لوازم التحریر با طراحی فرهنگ اروپایی که به وفور در همه جا مشاهده می‌شود- به صورت غیر مستقیم در حال القای فرهنگ خود به کودکان است که غفلت و ناآگاهی از سوی والدین و مسئولان کشور و نیز نهادهای فرهنگی جامعه، باعث می‌شود کودکان در این گرداب از پیش طراحی شده گرفتار مشکلات روحی- روانی و جسمی فراوانی شوند که جبران آن، مشکل خواهد بود.

در کنار این مسائل، یادگیری یکی از مهمترین فرایندهای روانی است که زمینه‌های اصلی آن در سنین کودکی شکل می‌گیرد و به تدریج با افزایش سن کودک، استعدادهای او نیز بیشتر شکوفا می‌شود. دوران علوم انسانی کودک به دلیل وجود حس قوی تقلید، تلاش می‌کند رفتاری همسان با والدین خود بازسازی کند که وجود این حس قوی کمک زیادی در یادگیری او دارد. والدین کودک می‌توانند از این احساس قوی در تربیت فرزند خود استفاده کرده و با آموزش‌های ابتدایی زمینه‌های آشنایی کودک با تعالیم دینی و مبانی اعتقادی به ویژه نماز را در او بوجود آورند.

والدین به عنوان الگوی فرزندان باید همواره مراقب رفتار و گفتار بوده و جانب احتیاط را در رفتارهای خود رعایت کنند. در زمینه تربیت دینی نیز این مسئله مهم است؛ چرا که کودکان رفتارهای والدین خود را سرمشق قرار داده و همچون والدین خود رفتار خواهند کرد. طبق مطالعه‌ای که تأثیرات دین را بر رشد و ارتقای کودکان بررسی کرده است، مشخص شده کودکانی که والدین مذهبی دارند، بهتر از دیگر کودکان برخورد می‌کنند و خود را با شرایط تطبیق می‌دهند.

نتایج بدست آمده نشان داده است والدینی که به طور مرتب در مراکز دینی شرکت داشته‌اند و با کودک خود در مورد دین صحبت می‌کردند، نسبت به سایر کودکان کنترل بهتر و مهارت‌های اجتماعی و تمایل به یادگیری مناسب‌تری داشتند. محققان در توجیه این یافته‌ها می‌گویند: آموزش‌های مذهبی و تربیت اسلامی کودکان به چند دلیل زیر مهم است:

۱. گروه‌های مذهبی از والدین حمایت اجتماعی می‌کنند و این برای رشد مهارت‌های آنان مفید است. کودکانی که وارد گروه‌های مذهبی می‌شوند وقتی همان حرف‌های والدینشان را می‌شوند که سایر بزرگترها نیز تأیید می‌کنند - بهتر - حرف‌های والدین خود را درک می‌کنند.
۲. در تربیت اسلامی انواع ارزش‌ها و هنجارهایی که در گروه‌های مذهبی به کودکان آموزش داده می‌شود، در رشد کودک مهم است.
۳. در تربیت دینی محتوای آموزشی و تعلیم بر اساس شرایط و نیاز کودکان در نظر گرفته می‌شود و این نکته‌ای است که غالب دانشمندان و روانشناسان بر آن تأکید دارند.

پیشنادهایی در راستای حل مسئله پژوهش

بنا بر مطالب ارائه شده، ارائه پیشنهاد و لزوم برنامه‌ریزی در جهت نیل به این هدف که تربیت فرزندان سالم و متناسب با فرهنگ ایرانی - اسلامی است، مهم می‌باشد. در همین خصوص پیشنهادهای متناسب با موضوع بیان می‌شود:

۱. اهمیت نقش الگویی والدین در تربیت دینی کودکان؛ والدین نزدیکترین افراد به کودکان هستند، لذا لازم است مراقب رفتار و گفتار خود بوده و با تشویق و ترغیب به روش محبت‌آمیز فرزندان خود را در رسیدن به تربیت اسلامی یاری دهند که یکی از بادوام‌ترین و مهمترین روش‌ها در تربیت دینی کودکان، نگرش مثبت فرزندان نسبت به مذهب و دین است؛ پس والدین می‌بایست با روش محبت‌آمیز و به دور از هرگونه اجبار کودک خود را به انجام اعمال مذهبی و فراگیری آن تشویق کنند.
۲. فرهنگ‌سازی و ایجاد بستر مناسب و آموزش‌های لازم به کودکان در خصوص استفاده از فضای مجازی.
۳. با توجه به حجم بالایی از گوشی‌های هوشمند و در دسترس بودن آن، ارگان‌های دولتی می‌بایست نظارت و کنترل بیشتری داشته باشند و نسبت به واردات این وسایل تصمیم مناسبی اتخاذ کنند؛ به گونه‌ای که هر شخصی با توجه به نیاز و شرایط کاری خود بتواند از این رسانه‌ها استفاده کنند.
۴. حمایت از افراد خلاق و هنرمند در زمینه تولید کارتون و ساخت بازی‌های رایانه‌ای مناسب با فرهنگ ایرانی - اسلامی؛ به نحوی که گرایش و میل کودکان به سمت استفاده از بازی‌های ساخت فرهنگ داخل، سوق داده شود؛
۵. حمایت از تولید داخلی در عرصه ارائه لوازم التحریر و کنترل و نظارت بیشتر بر واردات این نوع کالاها.
۶. برگزاری نمایشگاه‌ها و مراسمی با هدف به نمایش گذاشتن تولیدات ساخت داخل - در عرصه فرهنگی - در سراسر کشور.
۷. برگزاری مسابقات فرهنگی - هنری با محوریت قرآن کریم و اهل بیت علیهم‌السلام در شهرهای مختلف و با حضور کودکان.
۸. برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر فرهنگی در شهرستان‌ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع‌رسانی به والدین در مورد فناوری‌های جدید به‌ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی.

نتیجه گیری

آنچه در این تحقیق بیان شد، نشان دهنده اهمیت موضوع در مقیاس جهانی است. در فضای امروز که شرایط با سرعت در حال تغییر است، می‌طلبد که همه مسئولین و برنامه‌ریزان کشوری، با همفکری و برنامه‌ریزی مناسب بتوانند از موقعیت شکل گرفته در جهت مثبت و رسیدن به نتایج مطلوب بهره بگیرند.

بر این اساس، کودکان به عنوان آینده‌سازان کشور و پرچم‌دار سربلندی و آزادگی نیاز دارند در محیطی آرام و پر از آرامش و پرتوی از انوار الهی پرورش یابند و به گونه‌ای تعلیم داده شوند که بتوانند- در آینده- کشور خود را در بالاترین نقطه از پیشرفت همه‌جانبه برسانند. این مهم در صورتی تحقق خواهد یافت که امروز همه مردم جامعه و اقشار مختلف در بخش‌های گوناگون، بتوانند فرزندان سالم، پاک و با عزم و ایمانی راسخ تربیت نمایند.

فهرست منابع

۱. پاداشیان‌فرد، عزیزه. و احمد جهانی (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین تأثیرات منفی فضای مجازی و تربیت دینی خانواده‌ها. چکیده مقالات هشتمین همایش علمی تربیت اسلامی، فضای مجازی: فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارها. تهران: پژوهشکده مطالعات آموزش و پرورش.
۲. ستارزاده، داود (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی موثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن (مطالعه موردی: شهر ساری). مطالعات علوم اجتماعی ایران. دوره ۳. شماره ۳ (شماره پیاپی ۱۴): ۱۴۲-۱۲۰.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸). اصول کافی. ترجمه لطیف راشدی و سعید راشدی. قم: انتشارات اجود.
۴. مجلسی، محمد تقی (۱۴۰۳). بحار الأنوار، علامه مجلسی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.